

A cél és a fegyvertárs után mik lehetnek a különös feladatoknak megfelelő különös eszközök? Az értelmiség — nevében már benne is van — bizonyos lelki képességeinél fogva figyel, értékkel, bírál; kiemeli a jót, kidobja a konkolyt; rávilágít a hibákra, ébren tartja az öntudatot; átmenti az értékeket az új társadalomba, megkülönböztet, osztályoz a tudományokban. A harc eszmei sikon is folyik és az értelmiségnek vállalnia kell, hogy írása, szava tett legyen: gondolata tetté váljék!

Köröttünk a fenyegető jelenségek sora. Olaszország nyíltan bevallotta, hogy hódító gyarmati háborút viv. A faszizmus Németországban a végsőkig felfegyverezve várja az alkalmat, amikor a világ némely rétegénél még meglévő, iránta mutatott szimpátia eljátszása nélkül háborúba kezdhetne. A túlzó nacionalizmus újból feléled és szembeállítja egymással az embereket és népeket. A szabad szónivók, mint Ossietzky, haldokolnak. És az emberek fásultan húnynak mindezek előtt szemet, a maguk kis köreibe merülve merik és tudják nem látni, hogy mi van köröttük. Hol van, aki felrázza őket? Kik azok, akikre hallgatnak? Az erkölcsi súllyal bíráló, szabad értelmiségnek kell felkeltenie bennük az egyéni és társadalmi felelősséget. Ágaskodjon fel mindegyikben — önállóan, ne pusztá visszhangkép' — a józan ész és a belátás, önálló, felelős, tiltakozó cselekvő értelmiség kell, aki ugyanilyen embereket nevel.

Erre kell keresnie az értelmiségnek az utat és itt kell megtalálnia a maga adekvát feladatát.

*

Egy orosz novellista, Jefim Sosulja megrajzolt egyik kis írásában egy susztert, aki — szegény, félkegyelmű, szerencsétlen, — minden lakásba beszólt és félve kérdezgette az embereket: úgy-e, én nem loptam, nem gyilkoltam, ügye jó ember vagyok? A jámbor azt hitte, hogy az emberséghez elég, ha nem lop és nem öl. Az európai értelmiségtől s emberektől is többet kíván a társadalom: nem állhatnak meg negatív viselkedésnél. Cselekedni kell. Döntő korok szilárd embereket kívánnak. Tettkés, reális, józan, erős értelmiségre van szükség, aki megmaradjon értelmiségnek, ne politizálja el önmagát és feladatait, számoljon le előítéleteivel, tisztázza az állásfoglalást és vállalást akadályozó dilemmákat. Sok van belőlük s az értelmiségnek töretlenül, keményen kell ezeket is megvizsgálnia, hogy félretehesse őket, ha gátolják a cselekvésben és vállalásban. Ilyen akadályt feltáró kísérlet ez az írás is.

B Ű N T U D A T (II.)

Írta: REMENYIK ZSIGMOND

A hevesi ut mentén áll a régi ház, bent Dormánd községben, ahová megérkezik a kocsis. Nagy, sárga ház ez, magasraépített hosszú, üveges folyosójával, pár évtized óta cseréppel fedve, egy régebbi tűzvész alkalmából leégett a zsindeletető, amivel nyilván még annakidején épült. Minden évben jöttek annakidején a zsindelezők, kijavították a korhadt zsindeleket, ha letépett belőlük párat a hideg téli szél, azt kijavították, ugyanezt tették a gazdasági udvar megbontott tetőivel is. Ebben a házban születtem, nyaranként itt nevelkedtem, ösztöneimre és játékos kedvemre hagyva két öcsémmel. Meglehetősen elhagyatott most a régi ház, vakolata omladozó, a kőoszlopos kerítés mohával fedett, rendkedvelő szemnek nem nagy gyönyörűsége telik szemléletében. A nagy, kőoszlopos kapú két oldalán az udvaron belül két vasfa zöldül, törpefe-

nyók, örökzöld bokrok álldogálnak a zöldelő pázsit közepén és a kertes udvar közepén emelkedik egy nagy csonka eperfa. A ház L-alakban épült, régebbi traktusa hosszan nyúlik el a mosókonyhák, tyukólak, padlásfeljárók irányában, egy csinban betetőzött meszesveremig, amin túl a fáskamra áll, a disznóól és az emeletes magtár. Hogy ember, állat hús árnyékot leljen nyári forróságban, eperfák árnyékolják be az ólakat, óriásivá nőtt eperfák. Tyukól, disznóól, meszesverem és magtár már egy második udvarba nyulik, amely az elsőtől el volt mindig kerítve gondos aprólékossággal. Tyukok, disznók és az istállókban, ha elszabadultak a lovak és csikók, mégis mindig áttörték a kerítést, végiggázolták a csinban tartott udvart, lerágták a bokrok hajtásait és agyontaposták a napjában többször felgereblyézett kocsit. Vörösremázolt pléhtetővel fedett kőlépcsőn állt mindig az apám, ugyanott ahol örökhagyó nagybátyám, ott beszélte meg a munkarendet a tanyáról vasárnaponként bejáró tanyagazdájával, onnan szemlélte a gabonát, szalmát és szénát az „udvarba” behordó béreseit és ott fogadta a szives ház gyakori vendégeit is. Most kopott a pléhtető, omladozó a házon a vakolat, a tulsó udvar házi használatra épült gazdasági óljai és istállói is siralmas képet mutatnak, csökkent értéküknél is siralmasabbat, mintegy értelmüket veszítve és használhatóságuk illuzórikus voltát demontsrálón.

A ház lakói talán nem is látják a romlás kendőzetlen jeleit, mint a vendég, aki ritkán és akkor is egy más világból érkezik. Szives fogadtatásban tehát még az idegen részére sincs hiány, egy megkötözött bundás kutya heverészik csak ólja előtt, lustán emeli fel szőrrel benőtt szemét és kedvetlenül elvakkantja magát. Valamikor kutyák légiója morgott az udvaron, a kapuk állandóan zárva voltak, ha valaki mégis ismeretlenül bemerészkedett, vándorló béres, koldus vagy zsidó, pár pillanat alatt véresen és rongyosan hempergett az üvöltő kutyák között az udvaron. Cselédek rohantak ilyenkor botokkal az idegen megmentésére, nem egyszer magam is szemtanuja voltam, hogy rongyokban téptek ki a kutyák közül egy házaló zsidót, aki a szerencsétlen félholtraváltan beszélni sem tudott, csak leült egy székre és hangosan sirt. Költséges passzióknak számítottak ezek a kutyák, rengeteget faltak, kivénhedt lovakat vásároltak részükre a környékbeli vásárokon, azokat leütötték és azoknak a husát mérték ki közöttük. Nyers huson kívül korpás vizet kaptak, pont délben tizenkettőkor, ahogy megszólalt a harang, jött egy tizennégy éves gyerek, hozta a moslékot és a korpát, meleg vizet és kenyérhulladékot, és apám felügyelete alatt bekeverte azt. Apám belenyujtotta ujját a meleg vízbe, ellenőrizendő, hogy nem tulságosan forró-e a víz. A macskák etetése ebéd után történt, tucatszámra mászkáltak macskák is a konyha környékén, minden macskát éppúgy Fricinek hívtak, tekintet nélkül arra, hogy nőstények voltak-e vagy hímek, akárcsak a kutyákat Bunkónak, ezeket talán koloncos szőrük és nagy, bunkóalakú fejük miatt. Jól éltek ezek az állatok, mindenesetre biztonságosabban, mint a vándorló cselédek, napszámba járó parasztok, rongyot, csontot és bundadarabot gyűjtögető zsidók, akiknek állásokban, vagy nyáron a szabad ég alatt, szalmakazlak alatt kellett éjszaka megbuzódnik.

Most már nem ugatnak és nem vicsorognak a kutyák, macska is csak egy vagy kettő lézeng a konyha előtt, a ház és a környéke valami leállított üzem benyomását kelti minden vonatkozásban. A család otthonlő tagjai, két ősém, nagyanyám és anyám bevezetik a régi házba fiatal feleségemet. Mióta legutoljára otthon jártam, sokat romlott a környezet, vannak öreg fák, melyek elkorhadtak, a széles, kővel kirakott kut

vizét vastag rétegben por és szélsodorta szemét fedi, nem igen inna a vizéből, aki előbb betekintett a kutba. Mondják is, csak az állatokat itatják a kut vizéből, a házbéliek artézi vizet isznak, amely vékony sugárban csöpög a rozsdás csövön keresztül a templomkörnyéki kutból. Innen kordja vizét majdnem az egész falu, bár ennek a kutnak a vize vasízű a berozsdásodott csövektől, de még mindig egészségesebb, mint a falu bármelyik kutjának a vize. Esténként, akár a bibliai időkben, aszszonyok és kislányok állják körül az artézikutat, vannak akiknek órákig, kell várniok, míg rájuk kerül a sor, bizony hosszú időbe kerül, míg a vékony sugárban csurgadozó artézivíz megtölti a kannát vagy a kupát. Sokan természetesen saját maguk ásta kutakból merítik a vizet, sok is a tifuszos beteg, de nemcsak Dormádon, hanem a környező falvakban és tanyákban is.

Verebek csiripelnek és fecskék cikáznak, azok is fáradtan, legyen-gülve és kedvetlenül. Valamikor galambok szálltak az udvar fölött, volt galambducuk, ott melengették pelyhedző fiókáikat. Egy öreg gólya is tanyázott a gazdasági udvar végiben, méltóságteljesen lépegetve a fűvön. Két sovány malac heverészik a disznóólban a porban, közvetlenül a magtár mellett, amely nyilván már üres. Rozsdás triőrök, rosták, pácolóeszközök porosodnak a magtárban, várva a nyarat. Szú rágja a magtár gerendáit, az emeletre vezető lépcsőfokokat, a vastag faoszlopot. A magtár háta mögött hosszú allé, magasranőtt borkafákkal, fenyőkkel és örökzöld bokrokkal szegélyezve, párában usznak most ezek a fák, a föld melegen gőzölög. Kifut ez az allé egy nagy, négyszögben terjeszkedő gyümölcsös és veteményes kertbe, amely keresztül-kasul szabdalt zöld gyeppel szegélyezett utakkal. Öreg és görbe gyümölcsfák szomorkodnak szanaszét, javarészük kiveszett, mert ezt a földet nem sokáig birják a gyümölcsfák. Amint látom, már lebontották az üvegházat is. Fele ugyan még áll, egy parasztcsalád huzódik meg benne, ezek művelik a kertet, kommenciós cselédek. Mogyoróbokrok huzódnak el a megmaradt kertészlakás előtt, itt heverésztünk nyári szünidők alatt parasztyerek játszótársainkkal, mi gyerekek. Hol és merre járnak már ezek a gyerekek, van-e munkájuk, nem csavarognak-e országutakon félig rongyosan, talán közülük sokan meg is házasodtak és fagyoskodtak családjukkal egész télen. A mi házunkban már nincs gyerek, akikhez kicsinyeiket küldenék játszani jó ellátásért, mint hozzánk küldötték őket annakidején. Hol lehetnek azok a kislányok, akiket mézes szavakkal, mi alig nyolc-tíz éves gyerekek az „udvarba” csalogattunk, hogy a tó partján, a mogyoróbokrok árnyékában csintalanul felemelgessük szoknyácskájukat. Emlékezem, nem sokáig tartott ez a dicsőség, a kislányok körében ezeknek a bohókás játékoknak hamar hire kelt, úgyhogy a végén már lekvároskenyérrel sem lehetett a kislányokat a kertbe becsalogatni. Hol lehetnek ezek a gyanakvó és szemfüles kis lányok, miféle munkákban rokkantak meg azóta, városi cselédsorsban és mezei nap-számokon!? Hány gyereket szültek, hány nyilván beteg gyereket, közben maguk is megöregedtek és megrokkantak. A tó vize félig kiapadt ezen a száraz tavaszon, békanyál sem fedi a vizet, a füvek is csak ritkán sarjadzanak. Mi gyerekek annakidején ebbe a tóba hajigáltuk bele a döglött kis kutyákat, itt puffadtak fel a vízben a napon, édeskés szaggal erjedve és oszladozva a levegőn. Most se döglött kiskutya, se víz, se békanyál. Ha már az enyészet jelei sem találhatók, igazán kétségbe-eshetik az ember. Nyilván a békák is kipusztultak a tóból, hisz alig hihető, hogy e világ pusztulását nem sanylik meg az állatok, a férgek, a rovarok, hullók és az élősdiek éppugy, akárcsak az emberek.

Igen, ide jutott ez a ház egészségben is megrokkant lakóival, magatehetetlen fiaival, és végső fokon velem is, aki kételkedve és ha nem is megértés nélkül, de az érdekeltség kapcsolatával szemlélem az állapotokat. Ide jutott a ház, igaz hogy nem függetlenül, alig elválaszthatón egy poros, beteg, nélkülöző és kulturálatlan falu sorsától. Egy falu lakóinak sorsától, egy vidék népének helyzetétől, és végső fokon egy ország és egy népi közösség állapotától.

Délelőtt van és járom a falut és szemlélem a házakat. Alacsony, vályogból épített parasztházak ezek, udvartól és kerttől övezve, a hevesi és a besenyői országot mentén. Ahol kettéválik az ut, két korcsma áll, korcsmában valóban nincs hiány ezen a magyar vidéken. Iskola kettő van, illetőleg hogy pontosak legyünk, két épületben van elhelyezve az egyetlen iskola hat osztálya, három tanító vezetése alatt. Korcsma azonban van három, más falukban, ha nagyobbak, tizenhárom. Népház, ahol a parasztok legalább csak napilapokat is olvashatnának, amely rendelkezne egy gazdasági szakkönyvtárral, előadóteremmel, sohasem is volt ebben a faluban. Orvosa sincs, patikája sem. Egyszerűen csodával határos, hogy még beszélni tud a nép, hogy ha roncsolt állapotban is, de még él, hogy még egyáltalán értelmét látja reménytelen létezésének. Vannak házak, amelyek alig nagyobbak, mint egy túlméretezett kutyaól, amilyeneket mondjuk bőrleszk filmekben mutogatnak a jókedélyű városiaknak, de semmivel sem nagyobb, mint az istálló. Vannak házak, melyeknek, mióta csak felépültek, nem volt kinyitva az ablakuk, hogy is lehetett volna kinyitni azokat, amikor az egész ablak csak egy befalazott üveg. Ezeket kinyitni nem, legfeljebb csak betörni lehet. Mindjárt a ház szomszédságában, az istálló végiben erjed a trágyadomb, télen magast és gőzölgő párába veszve, nyáron körüldongva zöldhátú döglegyektől. Csirkék kaparják, malacok turják az udvarokat, szanaszét sörte, rongy, tollú és papírhulladék, milyen más is egy falusi udvar a Nemzeti Színház példátmutató szinpadán. Milyen másként is jár-kezel ezen az udvaron a paraszt, milyen értelmesen is beszél, földről, ami a valóságban nincs, milyen diszkrétan is hallgat munkabérekről, hisz' hogy jólnevelt társaságban mozog azt nem felejtí el.

Járom a falut, anélkül, hogy szóba is ereszkednék bárkivel, jól látom a dolgok állapotát. Az iskola előtt kettesével vonulnak hazafelé a gyerekek, bizony legtöbb mezitláb, rongyos ruhában, kis tarisznyával oldalukon. Pedig még nem meleg a föld, belső nedve még csak most párolog. A gyerekek soványak, de a dicsértesséket kórusban zengik. Legtöbbjének fejét sipka vagy báránybőrkuccsma fedi, az télen is jól betakarja a fület. A gyerekek a keresztuton szétválnak, megy mindegyik a maga útján hazafelé. Vannak, akik az országot mentén laknak, téli időben ezek sem érnek haza sár nélkül, akiknek viszont be kell fordulni valamelyik közbe, azok ha kisebbek, segítség nélkül nem igen érkeznek haza. Ezekben a „közökben” a szó legszorosabb értelmében nyakig ér a sár, nincs járda, még árok sincsen, ahol ha megrekedve is lépten-nyomon, de lefolyna a víz, sár fedi végig az egész utat, oly' mélyen, hogy abban ember, állat elmerül. Ilyen sárral borított „közök” szelik át a falut, ilyen sártenger vezet a cigányok „soráig”, ilyen közön át viszik ki a parasztok a temetőbe halottaikat, a reverendáját magasra emelgető pap és a sárban derékgig elmerülő csizmás: kántor nyomán. Ezekben a közökben elakad a szerkér, kora ősztől késő tavaszig probléma a közlekedés. Hogy valaki furiót toljon, arról szó sem lehet. Hogy saját maga hátán vigye a fát vagy lisztet, ez az egyetlen megoldás, át ezeken a megénekeletlen poklokokon.

Nem repülnek most játékos kedvvel és öntelt példamutatással a

szavak, sötét szomorúság fedi a lelkeket, sötét és mégis mértéktartó szomorúság és lerakódott gond. Ide jutott tehát a falu, ide jutott a nép. De egyáltalán volt-e kor ezen a földeken, amikor emberinek nevezhető állapotban élt a paraszt, amikor kötelességét átérezte a vezető réteg, amikor valóban kötelező közösséget érzett a birtokon belül lévő a birtokon kívül lévővel, volt-e éjszaka ezen a földön, amelyben megjelent volna az ördög, hogy megmutassa a bekövetkezett jövőt a valamikor gondtalan gazdagnak és a jövőjét formálni képtelen szegénynek egyaránt. Nyomasztó fájdalommal és felelősséget érző bűntudattal járom a falut, szemlélem embereit és jószágait, kis házait, sáros utait, tudatlan parasztjait, rimánkodó cigányait, vak lennék, ha nem látnám a nép szomorú nyomorát, elmaradottságát, elrontottságát, félrevezettségét és tudatlanságát. Beteg ez a nép, szegény és tudatlan, akiknek akár tudatos, akár felületes és gondtalan magatartása eredményezte ezt az állapotot, éreznek-e vajjon mardosó bűntudatot? Gonosz indulatok híján lehetett-e józaneszű egyén, aki lehetségesnek tartotta a múltban, hogy ezerholdas birtokok mellett, papi latifundiumok százezerholdas szomszédságában, hitbizományok napsütötte árnyékában élhessen és fejlődhessen, tisztává és emberi állapotot illusztrálón két-három holdas parcellákból megélhessen a paraszt, számíthatott-e a népesség egészséges fejlődésére szűkreszabott komenciók és szinte irgalomból vetett napszámok mellett, elképzelhette-e egyetlen egy józaneszű egyén is azt, hogy orvos, patika, értelmes ismereteket közvetítő iskolák és még egyébre is használhatóvá válik, mint züllött kortesek idomítható alanyává választások idején, vagy mint szidalmakat szótlánul tűrő és kiváltságosan embertelen állapotában már beletörődő napszámos vagy gazdasági cseléd.

Járom a falut és érdekelt szomorúsággal szemlélem a házak előtt ácsorgó parasztokat. Tavasz van, ilyenkor regényekben házukáját csinosítató szorgos földmivesekről olvashat az ember, pacsirtáról, amely a zöldelő rétek felett dalol és szántóvetőről, aki hangos énekszóval művelni termékeny kis földjét. A jelek szerint a nép nem olvas eféle buta regényeket, mert senkisémet csinosítgatja házatáját, néhány paraszt kinlódik csak fáradt gebéjével a földeken és még a pacsirta sem követi a regényírók és költők jóakarátú utmutatását, az sem énekel. Mondják, hogy kerüli az iskolát a paraszt, csoda-e ez, hisz' míg gyerek, addig talán lelkesen fujja az eféle versikéket, amiket ott tanítanak, hogy „Egyszer egy az egy, uccu bizony megérett a meggy”, vagy hogy „Szemétkben kapart a tyuk, holnap a számtant folytatjuk”, de mire kinő az eféle primitív szélhámoskodásokból, megutálja és bizonyos megvető semmibevevéssel lenézi azt. Mondják, hogy kellemetlen érzéssel megy a község házára, különösen abban az esetben, ha hívják, hisz megszokhatta évszázadokon keresztül, hogy semmi jó ebből reá nem származik. Mondják, hogy kerüli a templomot, elfordul az istentől, hideg leli, ha valamilyen vonatkozásba kerül állammal, pappal, urral vagy zsidóval, tökéletesen elvadt állapotban él és mindig csak kötelességet teljesít, de semmi ellenszolgáltatást nem élvez. Gondoskodik-e valaki akár csak szűkös ellátásáról is, ad-e valaki neki emberséges munkát, van-e törvény, mely biztosítja megélhetését, van-e egy társadalmi szerződés, egy közös meg egyezés, amely körvonalazná gazdasági helyzetétől függetleníthetetlen kulturális fejlődését, gyógyítják-e ingyenesen, ellátják-e orvosi kezeléssel, ha rászorul, ha kényhéd és megrokkán, mint gazdasági cseléd vagy mint napszámos vagy akár mint párholdas paraszt, ellátja-e őt bárki, tapasztalt-e valaha fölebbvalótól oly' biztatást, amely őt emberi és önzetes magatartásra serkentené.

Amit maga körül lát, mint ahogy mindig maga körül is látott, nem volt egyéb, még a múltban sem, mint teljes nemtörődömség, sokszor rosszindulat, de mindig bizonyos lenéző fölény. Hogy sokszor barbárrá vált, az mindig annak tulajdonítható, hogy csak félig emberszámba vették. Csoda, hogy még falvakban laknak ezeken a földeken a parasztok, egyszerűen csodával határos, hogy nem lettek utonállók, hogy nem mászkálnak négykézláb és hogy egyáltalán beszélni tudnak. Volt pap a környéken, aki nem temette el halottaikat, míg ki nem fizették az őt koronát, aki nem szentelte be a törvénytelen születésű gyereket, csoda-e hát, ha konok részvétlenséggel kerüli a templomot Voltak tanyáin tanítónők, titkos prostituláltak, (a prostitúciót módfelett megveti a paraszt), akiknek magatartása és erkölcsi feddhetősége a nép előtt magát az iskola intézményét is ellenszenvenessé tették. Ravaszdi kupecok, akiknek erőszakoskodásai ellen csak konoksággal védekezhettek, megutáltatták valük a kereskedelmet, tisztartók, alacsony munkabér, sokszor kinemfizetett napszám pedig a munkát. Szövevényes és irgalmatlan egzekuciók félelmes ellenséggé varázsolták szemükben az államot és végső fokon minden ellenük irányult, gazdasági, erkölcsi és kulturális téren oly' mély sebet ejtett és annyira aláásta magatartásukat, hogy tulhajtott és egyedülálló pillanataikban annyira jutottak el, hogy már magukat sem hajlandók emberszámba venni.

Járom az uccákat és a közöket és most már félreérthetetlenül érzem a nyomasztó bűntudatot. Egy nép állapotáért, zülött és züllesztő gazdasági, erkölcsi, kulturális és egészségügyi körülményeiért valaki menthetetlenül felelős. Nyilván nem egy egyén, ostobaság volna efélét még csak állítani is, de egy osztály, talán egy közösség, nyilván egy számszerűleg kisebb, de hatalomban erőteljesebb közösség, amelyhez akár a jelenben, akár leszármazottságban én is tartozom, ezekért az állapotokért az felelős. Évszázadokra nyulnak vissza a gyökerek, hajszálerék fonják át a beteg testet, hisz' nyilvánvaló, hogy amikor még gondtalan cigányzene mellett mulattunk, mi urak vagy pasáskodtunk, mint megyei kiskirályok vagy álmodoztunk, mint értelmiségiek, tanárok, állami tisztviselők, akár a múlt századokban is, amikor meleg kemence mellett vagy tornáccon olvastunk a racionalistákat, már akkor is szenvedett a nép. Már akkor is sárosak voltak az utak, már akkor sem temetett ingyen a pap, már akkor is be kellett szállítani a parasztnak a tizedet és a nyolcadot, már akkor is sötét reménytelenség borult a népre, nemcsak éjszakánként, már akkor is tudatlan volt a paraszt, tudatlan, és megalázkodó. Micsoda paradoxon, Voltairet, Berzsenyit, Rousseaut, Horatiust olvasni jólfűtött kemencék mellett, pipázgatva kikocsikázni a zöldülő rétekre, ellentállást tanusítani megyegyűléseken, országgyűléseken, pátensek ügyében alkudozni, ellenzékieskedni, egy pusztuló népiség szomszédságában. Ez volt a múlt, hozzáteszem, egy legjobb fogalmazásban értelmezett múlt. Mert volt a múlt olyan is, amelyben még nem is olvasták Voltairet, hírért sem hallották Horatiusnak és Berzsenyinek, amelyben még a jobbágyfelszabadítás is ellenállásokba ütköző és ördögöt idéző probléma volt. De ennek a múltnak a kikerülhetetlen beteljesedését tükrözi vissza ma a falu, még mindig nyugodt lelkiismerettel funkcionáló érdektelen tisztviselőivel, mintha egyéb sem hiányozna ezen a világon, mennyei malsasztot prédikáló papjaival, a nép állapota fölött szemethunyó értelmiségével, smokk vagy régi erényeket fitogtató, olykor már maga is paraszti körülmények között élő, de mindig álmodozó uraival, akiknek a részére isten tudja miféle kataklizma szükségzerű, hogy lelkiismeretükben bűntudatot érezzenek és egyáltalán érzéketlen és felelősségteljes ál-

urukból felébredjenek.

Ne várjon most senki tőlem megszokott könnyedséget, játszadozó gúnyt, rombolásra készítő szó, eszme és érzélem kevergetéseket, távolról sem idillikus ez a tavasz és különben is a rombadólt poklokat járom. Hogy jutott ebek harmincadjára ez a tanya a többi kalyibákkal, ki és miféle alvilági altatódalt zümmögött a nép fülébe, hogy az is idejutott. Miféle árvizek rombolták a környéket, miféle por szállt le a irgalmatlan égből, hogy mindent, ami élt, aminek élni kellett vagy életre kelhetett volna, ily' reménytelenül betemetett. Miféle pokoli álomban szunnyadoztunk mi urak, mivel altattuk el felelgető lelkiismeretünket, ha volt valaha egyáltalán vagy tivornyáztunk, míg nyögött a paraszt? Aktákat firkáltunk és megyeházaskodtunk, szedtük a béreket és rebelliskedtünk magunk passziójára, amíg ember és állat szenvedett, amíg a földeket betemetette a gaz, amíg a sáros uton végkép' elakadt a szekér. Miféle gonosz indulat lappangott bennünk, hogy előjogokhoz, kedvezményekhez és kiváltságokhoz ragaszkodtunk, amikor megtagadtuk másoknak az emberi jogát, földet birtokoltunk, amikor a földdel sem bántunk különül, mint a néppel, mert vagy kiuzsoráztuk, vagy elhanyagoltuk azt. Alig volt idő, amikor beszéltünk volna, inkább csak fecsegtünk, nem kereskedtünk, hanem csak kupeckodtunk, nem gondolkodtunk, hanem csak spekuláltunk, sohasem építettünk, legfeljebb befektettünk építkezésekbe és ahelyett, hogy felvilágosítottunk, tanítottunk volna, ócska ostobaságokkal és álmoskönyvekbe illő bölcselkedésekkel tömtük a nép szomorú és ijedt fejét. Van-e barátunk ma már, vesznek-e bennünket egyáltalán valamibe, nem okolnak-e bennünket, még ha hangtalanul is, a bekövetkezettekért és nem csak a félelem-e az, ami még visszatartja a népet, hogy mindnyájunkat úgy ahogy vagyunk, az utból egyszerűen elseperjenek.

Hisz' minden, ami e ma már szűkös portán áll és létezik, nyilván nem egyedülállón, és kivételesen, de mégis emlékeztetőn régi igazságtalanságokat, mulasztásokat és megalázásokat idéz. Nagy, kerek törzsű, magasranőtt eperfa áll az udvaron, ha eljött az ideje, roskadozott az édes, lottyánó gyümölcs alatt. Csirkék, kacsák tülekedtek alatta, akár csak a többi eperfa alatt is, amik elszórtan állottak a másik udvaron. Mi gyerekek voltunk még, felváltva naponkénti cserével birtokoltuk a fákat, már illetőleg annak gyümölcsét. Aki a napos volt közülünk, egész nap a nagy eperfa alatt ügyelt, hogy senki, aki díjat nem fizet, a gyümölcsből ne ehessék. Már kora reggel parasztyerekek gyülekeztek a nagykapunál, zörgettek vagy kiabáltak, hogy eperért bejöhessenek. Kosárral, szakajtóval, némelyik bádogedénnyel jött, krajcárt vagy két krajcárt hozott, ha pénzüik nem volt úgy egy vagy két tojást. Kiskosár eperért egy krajcárt, nagy kosárért két krajcárt, szakajtóért még többet fizettek. Aki csak krajcárt hozott és mégis szakajtóval jött, annak a szakajtóját hogy meddig tölti meg, szigorúan ellenőriztük mi gyerekek. Sokszor történt, hogy kiöntöttük a felét, ha többnek találtuk a szedett epret, mint amennyi járt, enni viszont a gyerekeknek nem volt szabad. Így gyűjtöttük mi gyerekek össze a krajcárokat, amiket összeszedtünk ezektől a paraszt és cigánygyerekektől, vettünk az árán kockajátékot, pléhből való zenélő ringlispilt, kocát és eféle hülyeségeket.

Az évnek bizonyos napján, apám nevenapján lámpionok lógtak ezen a fán és körülötte az udvar valamennyi megemberedett fáján. Pestről vagy Egerből jött ki a falura egy szakács vagy szakácsnő, nagy halak érkeztek jégen, rákok és pezsgó. Az udvaron terjedelmes sátorokat építettek erre az alkalomra cigány pallérok, többet is, mert az összesereg-

lett vendégek részére a két ház nem volt elég. Korcsmákból hosszú asztalokat hoztak, amiket ha leteritettek a szolgálólányok, csinoságban sem hagytak semmi kívánnivalót hátra, egyébként is legfeljebb kiemelték az alkalom uri, falusi voltát. Ez a névnap nyárra esett, junius végére. Egy héttel már a névnap előtt takarítani kezdték a házat, átrendezték a bútorokat és alkalmi változtatásokat eszközöltek minden vonalon. Egerbe indult egy szekér, hordóval, a püspökhöz borért. Disznót szurtak erre az alkalomra, kis, kövér disznót, pulykákat és kacsákat, amiket pácban a jégverembe tettek. Parasztok és cigányok adták a házban egymásnak a kilincset, parasztasszonyok jöttek ajánlgatni a lányukat az ünnepi kiszolgálásra, cigányok bandáikat kínálgatták erre a kiváltságos alkalomra. Fiatal anyám összevissza futkosott, írta a meghívó levelet, bár teljesen szükségtelen volt bárkinek is irni, mindenki számon tartotta ezt a napot, a környék birtokosai, apám régi katona és gazdász-cimborái, Egerből az urak, eladó lányukat főkötő alá juttatni kívánó mamák, megyei szolgabírók, tisztek és jogászok Tortákat, parfét és krémeket készítettek még az utolsó előtti napon, bort palackoztak és kenyeret sütöttek, tálakat, tányérokat, poharakat mostak a cselédek, apám szivart és cigarettát szortirozott. A lampionokat is felaggatták és az egész ház megilletődötten várta a másnapot.

Kora reggel megindult már a vendégjárás, délfelé nőttön nőtt és délután, estefelé megtelt az udvar. Kocsikon érkezett a szomszéd falvakból, tanyákról és majorokból a vendégsereg, akik távolabbi vidékről, Egerből, Miskolcra, Gyöngyösről, Pétervárról jöttek, azok vonaton érkeztek meg Füzesabonyig, ahol már várták őket a kocsik. Voltak, elszegényedett urak, akik gyalogosan jelentek meg estefelé vagy felkapaszkodva más, idegen kocsikra a többiekkel jöttek. Igazi népvándorlás volt ez, egy gondtalan és szíves mulatozásra, cimboráskodásra, közvetlen aratás előtt.

Elemesen kezdődött mindig ez a mulatozás, már csak a jelenvaló nobilitásokra való tekintettel is. Főispánlányok illegették itt magukat, megjelent néhány egri pap, és különben is a vendégek még józanok és mértéktartók voltak. Három cigánybanda is huzta felváltva a házban és az udvaron, keringőket játszottak a bandák, keringőket és hallgatókat. Fröccsöket ittak a melegben az urak, a hölgyek is éppen hogy csak beleértették az édes borba nyelvüket, sokan átöltöztek, különösen a nők. De vacsora után szabadabb lett a hangulat, meggyújtották az eperfán lógó lampionokat és erős borok kerültek az asztalra, erős borok és pezsgő. Ellenségek is voltak a vendégsereg között, akik mindeddig mérsékeltek magukat, késő éjszakára tartogátva erőiket. Akik messzibb vidékről érkeztek különösen abban az esetben, ha saját kocsijukon jöttek, fegyvert is hoztak magukkal, legtöbb esetben kétcsövű vadászfegyvert, de revolvert minden esetben. A viszálykodások, ősi ellenségeskedések rendszerint az alsó épületben törtek ki a vendégek között, ahol két szobában ferblit játszottak a fiatalok, addig a kártyázók már fennhangon vitatkoztak, sokszor bizony előkerült a zsebből a revolver is, látszólag jelentéktelen differenciák tisztázása végett. Míg hajnalra már kész felfordulás képét mutatta az udvar, a falon kívül álló parasztok őszinte bámészkodására. Vadul huzzák a cigányok, lent a kártyázók között: vész ütött ki, az egri lapszerkesztőt félig halottan halászták ki a mellékhelyiségből, ahol térdénállva fejét a latrinagödörbe belelőgatta. Apám mindig illendően mulatozgatott, de a levegő a végén őt is megbolondította. Ritkán ivott, akkor is igen keveset, hamar megártott tehát neki a bor. Reggelre rend-

szerint ő maga is a duhajkodók közé került, huzatta a cigánnyal, kiszórta zsebéből a pénzt, óráját és láncát lecsatolta és áthajigálta a háztető fölött. Mi kisgyerekek sirtunk, mert ekkorra már mi is felébredtünk és rémülten szemléltük az eseményeket. Fiatal anyám is sirt és nagyon szégyelte magát. De apámat eféle dolgoktól eltiltani egyszerűen nem lehetett, legjobb volt ha ráhagytak mindent, sőt mi több, ha biztatták eféle vad dolgokra, akkor megjött az esze és gyanut fogott. Egyszerűen illetlennek találta ebben az esetben, hogy duhajkodjon, kikérte magának, ha valaki olyat tanácsolt neki, hogy szórja szét zsebéből a pénzt vagy rémitgesse a kedves vendégeket.

Egész éjszaka így tartott a multság, mintegy az emelkedő és a, csökkenő láz görbéje szerint. A nagykapu egész éjjel tárva-nyitva volt, a bámésszkodó parasztok okulására. Szomszédos falvakból is jöttek bámésszkodók, akiket apám többször éjszakánként felkeresett, enni és innivalót osztogatva ki közöttük. Ha huzta a cigány, kint az uccán is táncoltak a parasztok, valcert vagy csárdást, a maguk módja szerint. Ha szükség volt segítségükre, hogy egy teljesen elázott vendéget felhuzzanak a szénapadlásra, készségesen ugrottak. Segitettek titokban befogni a lovakat, ha valamelyik tanyai úr már megelégtelte a cécót és szökni akart. A látványosság hatása alatt csak egy volt, miről végkép elfeledkeztek, aligha jöttek rá bámésszkodó állapotukban, hogy itt miről van szó. Fogalmuk sem volt róla, hogy ezt! a mulatozást, a bort és a sok ennivalót, a cigányt és a kártyaveszteségeket, a felcsillagozott lovakat végeredményben ők fizetik, alacsony napszámukkal, cselédi sorsukkal, hogy mások szentimentális műdalokat énekelhetnek, annak az ára az, hogy ők nem ismerik a betűvetést, és hogy ők kopott csizmában és mezitláb járnak, azért viselhetnek mások jólszabott ruhát és struccotlakat. Azért cselédek és azért kinlódnak pár holdnyi parcellákon, mert a mulatozóknak száz és ezer holdjaik vannak, azért pusztul el kisgyerekük, mert orvos csak ilyen mulatós alkalmakkor érkezik a környékre, bizony nem, tudhatták, hogy megye és járásszékhelyeken csak nehezen nyerhetnek pert, hisz' a szolgabíró a mi vendégünk volt, nem pedig az övék. Mintegy szimbólumképpen még ezen az éjszakán is az árnyékban álltak, csak messziről szemlélhették a színes lámpionokat, csak messziről hallgathatták a cigányt, türelemmel és boldog izgalommal várva, hogy a mulatozásnak végeszakad.

Kora hajnalban, reggel és másnap délelőtt szétozlottak a vendégek, a ház lakói pihenni tértek. Cselédek, cigányok és falusi parasztok takarították fel az udvart, hordták szét a gerendákat, a sátorponyvát, vitték vissza a korcsmárosok kecskelábú asztalait és mosták el a sok piszkos edényt. Mi kisgyerekek pénzt kerestünk a hulladékok között. Néhány cigány cincogott még az udvaron, apám huzatta fiatal anyámnak az ablaka alatt. A cselédek meglepetten nézték ezt, mindenki csodálkozott azon, hogy az ur, ha van is benne valami, huzatja a felesége ablaka alatt, ahelyett, hogy lóccsel verné szét a fejét. Az udvar tele volt szeméttel, hulladékkal, a takarításnál magunkfajta gyerekeknek nem sok hasznát vették, befogtak hát számárcocsinkba, felhámozták a Betyárt, jött a dada és elvitt bennünket Besenyőre parasztronaihoz kocsikázni. Még Besenyőn is mindenki a szép mulatságról beszélt, csak a parasztok és a cselédek hallgattak, akik szótlanul, nyilván utálkozás nélkül és mintegy természetesnek véve rendezgették a telepiskolt házat és az udvart.

*

A dormándi házat és az egyik hanyi pusztai tanyát még szépapám

építette, folytatólagosan, közel száz évvel ezelőtt. Nyitrából került le Hevesbe szépapám, ott földet vett és bérelt, összesen pár száz holdat. A környék földjeit a mult század elején a Zichyek és a Butlerok birtokolták, hogy milyen arányban, azt pontosan meghatározni nem tudom. Heves, Erdőtelek, Átány, Pusztatenk környékén terültek el ezek a birtokok, nehéz fekete földek, elharapódzó szikkel, legelőkkkel és nádas erekkel. De nemcsak ezekből a földekből vett magának birtokot szépapám, ezenkívül bérelt nagy területeket még Hortobágyon, kiégett mezőket, ahol csordákat legeltetett, csordákat és birkanyájákat is. Bécsbe hajtatta a kihizott gulyákat, a jelek szerint eredményesen, mert mikor meghalt, mind a négy fiának 6-700 holdat hagyott. Mint ahogy festett arcképén látható, komoly kövér ember volt, vastag bajusszal, józan és álmódzástól mentes tekintettel. Mondják, nevére Bécsben még ma is emlékeznek.

Tehát ő építette először az alsóházát, egy hosszú, sárgárameszeit hodályt, aféle vidéki ispánsági épülethez hasonlót. Később, hogy családja szaporodott, kuriát is huzatott a hodály mellé, nagy magtárt emeltetett és a belsőség udvarait, kertjeit és sétányát körülvétette vastag fallal, amely még a legutóbbi időkig fennállt Nagy, kőoszlopos kaput emeltetett az országot felé, négyméter magas kaput, vörösremázolt szárnyakkal, hivatlan betolakodók ellen. Ő maga ritkán tartózkodott a falusi parasztházak közül kiemelkedő otthonában, messzi utakra járt, le a Hortobágyra vagy fel Parád felé, Parádon élt a szeretője, akit bizonyos időközökben meglátogatott, kidöglestve a lovakat. Megtörtént többször, hogy lovai, mire megérkezett, összeestek, ekkor egyszerűen lelőtte őket és új lovakat fogott a kocsii elé. Felesége szintén hatalmas, kövér asszony volt, hogy megfelel-e a ténynek vagy csak anekdóta ez, de állítólag nem fért be az akkori első vasuti kocsik ajtaján. Férjével sem igen utazhatott együtt, mindkettőjüknek külön kocsijuk volt, különleges abrncsozással és eresztkezéssel, vasalásokkal, féderekekkel és lovakkal. A kép, ami róluk fennmaradt, hiven visszatükrözi ezt, szinte látható, hogy kényelmetlenül szoronganak az aranyozott ráma keretei között.

Hogyan és miképpen szerezte szépapám vagyonát, a földeket, a gulyákat, mindig sok szóbeszédre adott alkalmat a környék öreg parasztjai között. Hogy bőségesen terjeszkedett, jellemző rá az az eset, hogy öregkorában, a Kossuth bankók idején, amidőn egyszer cselédeivel a padlásom kufaszikofutott, talált egy ládát, amely tele volt bankókkal, amiről már egészen elfeledkezett. Állítólag 80.000 forint volt a ládában, értéktelen bankókban, ronggyá foszlottan és megrágva az egerektől. Sokat keresett, mondják, még én magam is hallottam egy öreg abonyi paraszttól, hogy összejátszott a betyárokkal. Szikszónál állt abban az időben egy csárda, errefelé menekült Kápolna irányában 48-ban a katonai pénztár, amit ott éjszaka kifosztottak. Nem hivatásos betyárok voltak a fosztogatók, mesélik még ma is a környéken, szépapám állotta utját cselédeivel a halálraremült áriusoknak, megugrasztották a pénztárost és az irnokot és a kocsiról leemelték a vaspántos ládát. Hogy ebből a kózsza hírből mennyi igaz, nehéz ellenőrizni ma már, tény azonban az, hogy dormándi házában gyakran megjelentek betyárok, többek között Rózsa Sándor bandája is, különösen télen, bezörgettek az ablakon és illően kérték kommercijukat. Ekkor az egész ház népe felkelt, szépapám vacsorát főzetett a legényeknek, szépapám kimérte részükre a járandóságukat, sőt, lisztet, kukoricát, szalonnát és kenyeret, halmalig melegedtek a konyhán és az istállókban a betyárok és reggelre szép csendesen elindultak megint a pusztaság felé.

Az alsó házban valamikor még kemence is állott, szalmával fűtötték az alsó szobákat, ha ugyan ez egyáltalán szükségesnek mutatkozott. Mert, amikor felépült a nagyobb ház, oda hurcolkodott fel a család. Vastag rostélyok védtek a felsőház ablakait, kinyitható, ma már végleg be-rozdásodott rostélyok, amiket képtelenség meglapítani. Ha tűz ütött volna ki, ezen az ablakon menekültek volna a bennlakók, legalább is így lehetett elhatározva, egészen megokolatlanul, hisz' széles ajtó is volt a lakáson. Hogy tűz lett volna a házban, arra senki sem emlékezik. Szemben állott még a múlt században egy malom, ez égett le csupán, de a vastag kőből épített házban, hogy kárt is tettek volna a kipattanó szikrák, erre senki sem emlékezik. Hogy felépült a zömök, széles ház, ott gyülekeztek mulatozásra szépapám gyakori vendégei. Nők ritkán vettek ezekben a mulatozásokban részt, ha voltak is, lefeküdtek vagy félrevo-nulták, egyedül hagyva a férfiakat. Nem asszonyoknak való mulatozások folytak itt, ivással, szabadszájúsággal, féktelen játékokkal, kártyázásokkal. Ha már nem bírtak végkép magukkal, „akasztásba” játszottak az urak. Aki vesztett, azt kivitték az előszobába, amelynek közepén a mennyezetről vastag horgas kampó lógott le, és a lámpavasra felakasz-tották. Ott lógott a vesztes a következő játszmaig, amikor is másra ke-rül a sor. A fuldoklót leemelték a horgas kampóról, és helyébe akasz-tották a másikat. Megtörtént, hogy egyszer a féktelen játékosok részeg állapotukban az akasztott vesztésről megfellebbeztek, a cselédek vágták le hajnalban a már megkékült, dagadtnyelvű akasztottat a kampós ho-rogról az előszobában.

Az alsóházba: csak vendégek szálltak, utbiztosok, Szilveszter éjsza-káján a kisegítő pap, földméréskor kataszteri tisztviselők és pesti, du-nántuli vagy bécsi kereskedők. Ha bejött a Hortobágyról egy bacsó vagy juhász, az bundában hevert a kocsiszinben vagy valamelyik istálló-ban. Talán nem is érezte volna vetett ágyban jól magát, gunynak vette volna, ha betessékelték volna valamelyik szobába, legalább is eféle hie-delmekkel nyugtatták meg edzett lelkiismeretüket a házbeliek. Ezek a bacsók, juhászok, tanyagazdák, béresek és igáskocsisak, komenciós cse-lédek, kukások végeredményben meglehetősen közlékenység híján va-lók voltak, legalább is az urak jelenlétében. Fél hold földről esett csak szó részükről, fél hold földről, kiskocsi szalmáról, pár öl kukoricaszár-ról, malactartásról, eféle dolgokról beszéltek csak, azt is illendően és ka-laplevéve. Őrizték a gazda tulajdonát, bizony nem egyszer megtörtént, hogy rákvörösen és tébolyult haraggal állított be a csász, maga előtt te-relve egy idegen parasztot, aki bent járt a gazdaság kukoricásában, aki megdézsmálta a krumpliföldet vagy leütött egy szerencsétlen nyulat. Ezek a cselédek módfelett tisztelték a tulajdont, még akkor is, ha az nem az övék, de a gazdáé volt. Soha szó nem esett ur és cseléd között másról, mint ezekről a járandóságokról, egy életen át robotoltak ezek a cselédek, hogy a végén megvásárolhassanak maguknak pár hold földet, vehessenek néhány darab birkát, pár lovat és tehenet. Egy életen át keltek hajnali kettőkor, feküdtek tíz óra után nyáron, fagyoskodtak télen és robotoltak az év mind a négy szakában. Soha szóba nem került ur és cseléd között mondjuk a tanya állapota, a rossz utak, a sár, a sötétség, az ország és a haza. A haza az urak dolga volt, cselédek nem is igen tudták, hogy mi fán terem. Ha jött a tanító és felkajtatja a gyerekeket, és nem lehetett már a dolgon szökdöséssel segíteni, szomorúan eljárt az iskolába. Ha jött a jegyző és kiszögelgetett a községháza falára sorozásí hirdetményeket, elment a cseléd katonának. Ha a pap végigjárta kétség-beesett rimánkodással, vagy ha éppen olyan volt a természete, fenyege-

téssel és -átkozódással, még templomba is elment. De mindig hallgatott és szomorú tekintete sok mindent elárult a figyelők előtt gondolataiból.

A család birtokán az első tanyát még szépapám építette. Fák között épült ez a tanya, Erdőtelektől és Tenktől körülbelül egyenlő távolságban. Cselédházak állottak két sorban, béresek és kukások részére, majd magas kőfallal védetten állt a belső területen egy magtár, néhány dohánypajta és a tanyagazda háza. Nyári lakás is volt ezen a tanyán, magas és módos épület, egy kisebbfajta kuria, tornáccal, magas hűvös szobákkal. Később épült csak a birtok másik felén az újabb keletkezésű tanya, iskolával, újabb cselédházakkal, pajtákkal, istállókkal. A két tanya között kápolna állt, közvetlenül egy nádas ér mentén, szent Annának tisztelve. Nyár derekán itt tartották ősidők óta a hanyi bucsút, vámszedéssel, bucsújárással, szent bűnbocsánattal, estefelé részeg koldusokkal, verekedésekkel, felgyújtott szalmakazalokkal, hajnalig tartó evéssel és ivással. Ez a bucsú Hanyin volt a tanyaiak egyetlen ünnepe. Ekkor kikocsikázott a faluból a tanyára az ur, módosan végigjárta a bucsút, talán meg is áldozott, yett ajándékot a tanyagazda vagy valamelyik béres vagy kukás kisgyerekeinek, és ha délfelé tűzni kezdett a nap, beült a tanyagazda frissen pingált, bucsúra rendbehozott szobájába és a környék bucsújáró módosabb gazdáival bort ivott és várta, hogy elkészüljön az ebéd.

Mi gyerekek is szorgalmas bucsújárók voltunk, már legalább is szűkebb környezetünkben. Kocsin már kora reggel kiküldött a tanyára bennünket apám, nagykocsin vagy a dadával kis, számárvonta kocsikon, ellátva bölcs tanácsokkal és fenyegetésekkel. Mire kiértünk a faluból, már minden jótanácsot és fenyegetést elfelejtettünk, miénk volt a nap és senki sem birt volna velünk. Kinn Hanyin úgy fogadtak bennünket, mint valami aranyat, borral kínáltak, omlós tésztával, pálinkával, még ebéd előtt. Hiába volt dada, hiába volt elfeledett fenyegetés, szögre akasztott jó tanács, bizony hamar megártott mindhármunknak az ital. Vendégyerekek is voltak velünk, azok sem voltak éppen példátmutatók, kora délután már leestünk az asztal alá, megdobáltuk a zarándokokat, csunya beszéddel ünnepeltük a bucsút, csunya beszéddel és pálinkás borral. Piszkosan, ruhánkat összerondítva kerültünk délután haza, abajgatva az uton egész idő alatt. Kerülő uton jutottunk csak be a házba, bujkálva és émelygő gyomorral, szédülő fővel. Az orgonabokrok árnyékába fektetett le a dada, ott aludtunk amíg be nem sötétedett, a levegőn.

*

Csak bolygatom és bolygatom az emlékeket ebben a magyar uri környezetben, de nem találok egy szirtet, ahol békében kiköthetném hajómat. Járom a régi házat, amely szomorúan és elhanyagoltan áll a bokrok és a nyezetlen fák között. A butorok, amiket annakidején még fiatal anyám hozott vagy amik még a házzal együtt jutottak örökhagyó nagybátyámtól apám tulajdonába, két különböző világot jelképeznek. Anyám családja hivatalnok család volt, tele papi vonatkozással, literátor hajlandóságúakkal, magas igényességet elárulókkal, hisz' közülük került ki egy forradalmár hajlandósága apát, Martinovics, egy vatikáni könyvtáros és egy egri püspök is. Ezeknek a filtrált izlését tükrözik vissza a házba került butorok, dekoratív bőségükkel, szolid mértékletességükkel, könnyelműséget és kalandokat nélkülözőn. Ami viszont a házzal együtt maradt a családra vagy apám rokonai révén illetve meg őt és a házat, azok mintegy más világból valók, az előbbiektől merőben különbözők. Egy komód, egy szublót, egy vitrip, aranyrámás keretbe szorított szépapák és szépanyák, zenélő órák és nemesi oklevelek, címerek, mindmeg-

annyi egy külön, más világot jelentenek. Fegyvertartó az előszobában, szarvasággancsok, pipatórium, állvány és szekrény pálinkásüvegek részére, mindez a falut, a földet, a birtokolást, egyszóval apám családját és a földet, a tanyát birtokoló nemesi világot jelentette, míg anyám hivatalnok és papi családját a barokk vonalvezetésű butorok és székek, a faliszőnyegek és a könyvesszekrény. Oroszlán és gyerekeit saját vérével tápláló pelikán, vajjon értelmet nyert-e ez a jelképektől nem éppen mentesített dekórum, ami a család ciméret jelképezi. Ennek a szellemében, a bátorság és az önfeláldozás szellemében élt-e valaha is ez a család és ez az uri ház, amelynek keretében és amelynek szobáit most barangolva ezt az osztályt és ezt a régi nemesi világot bemutatom.

Tény az, hogy ez az osztály, ezek a birtokolók, közöttük természetesen a mi családunk is, minden úri vonatkozása mellett, minden anyagi bázisa ellenére, inkább a parasztsághoz állott közelebb, attól csupán gazdasági állapota különböztette meg és tartotta bizonyos, bár nem szolidaritás nélküli eltávolodottságban. Ez az osztály aludott, féktelenkedett, ivott és kártyázott, ahelyett hogy épített volna, gonoszabb hajlandóságú fiai voltak azonban csak azok, akik törvényeket hoztak, melyek megnyomorították a népet. Holmi renegátok voltak ezek, hivatalnokokká süllyedt urak, akiknek bizony kevés közük volt már a néphez, még cselédek sem azok közül kerültek ki javarészt, hanem a lassan fejlődő városi proletariátus köréből rekrutálódtak. Ezek a hivatalnokok még felakasztották városi lakásuk falára a cimert, még elhurcolták az örökségképpen rájukmaradt butorokat, eladták földjüket, hogy villát építsenek, még fitogtatták bizonyos alkalmakkor agrárkapcsolataikat, de már nyomorító törvényeket hoztak, paraszt és cseléd ellen, az állam speciális szempontjából. Már ha kijártak falvakba, azt mint funkcionáriusok tették, adóügyben és bírósági ügyben, a föld helyett a bank felé és igazgatósági tagságok irányában orientálódtak, hajlamosságot mutatva nem egyszer a panamáskodásra. Végrehajtó intézkedéseik következtében rosszul járt a paraszt, rosszul járt a cseléd, de rosszul járt a birtokoló is, aki jól járt, az nem volt más, mint az állam, legfeljebb még a bank és a részvénytársaság. Semmi kapcsolatuk nem volt már a néppel, városi villájukban vagy bérelt házukban megértették-e vajjon a nép baját, hallották-e kívánságait, tudták-e róla, hogy mit eszik, miből ruházkodik, miféle testi és lelki nyavalyákkal küzdök a nép? Elhitték-e egyáltalán, hogy a hírek, amik hozzájuk néhanapján befutottak, autentikusak és még brutalitásukban is inkább csak tapintatosak, mint a helyzetről informálók. És mivel, hogy már tőlük függött, tanítót, orvost küldöttek-e bajai orvoslására a néphez, vagy erőszakszervezeteket létesítettek nem annyira a rend, mint éppen saját pozíciójuk biztosítására csupán? Védtek-e a parasztok kis földjét, vagy a cselédek részes házát, szabad költözködési jogát, védtek-e a cseléd jogait néhány birtokolóval szemben, anélkül, hogy saját állapotukra számítón ne gondoltak volna. Vagy karikatúrájává váltak nem csupán osztályuknak, de népüknek is, magartartásos paragrafusimádatukkal, ugynevezett magasabb szempontok alá való vetettségükkel, egy népi közösségből kiszakadva, új osztály, saját osztályuk megerősítésére kényszerülven.

Bizony ezek a kiszakadottak a kétes értékű, labilis erkölcsiségű ügyeskedésben a még mindig paraszti mentalitású nemesi osztály falumaradt tagjait messzi tulszárnyalták. Ha falura mentek, azt legfeljebb, mint jelöltek vagy alkalmi földbirtokolók tették, birtokot ha vásároltak, az csupán reputációjuk vagy bölcs anyagi meggondoltság következtében történt, ezek voltak azok, akik bérelt vadászterületükön ünnepnapokon

combonlótték a hajtót és nyul vagy fogoly helyett árvaszéki elnököt vagy vadat hajtó cigányt ejtettek. Míg a falusi birtokos reggel kelt, aratás és gabonacséplés alatt kinn porosodott, a kiszakadtak vaddisznósörtés kalappal mentek be városi hivatalaikba, hubertuskabátot viseltek és csak érdeklődtek a termés állása felől. Azon az alapon, hogy nagyapjuk falun gazdálkodott, azt hitték magukról, hogy ismerik a népet, agyistent mondtak a parasztnak és ha bejött és kalapját kezében forgatta kínjában a hivatali szobában a cseléd, csak fintorgatták orrukat és az igazságot felemelt hangon hirdették ki. Karikaturák voltak ezek, és nem minden minden becsstelenség híján valók.

Ezek voltak az egyik fajtájú kiszakadtak, de volt egy másik fajta is, amelyik elveszítette vagyonát. Tipikus eset volt az elszegényedett ur, akinek vagyonát még apja vagy nagyapja elherdálta, őt alig iskoláztatták, és valami tanyán vagy falun bérelt parasztházban lakott. Természetesen kapcsolatot tartott fenn a birtokon belül élőkkel, kis járandóságából vagy rokoni segítyekből élt, legtöbbször egy józan parasztgazdasszony felügyelete alatt. Ilyen volt a mi környékünkön Sággy Pali és Szabó Elemér. Sággy Pali Dormádon élt egy rozszant parasztházban, "Szabó Elemér Besenyőn. A vidék urai között közszeretnek örvendeztek, programszerűen tiszteletüket tették és ha váratlan vendég érkezett, a falubeli birtokosok először mindig értük küldtek. Paraszti sorban éltek, szűkös körülmények között és mértékletes igénytelenségben. Kutyákat tartottak a régi dicsőség emlékeképpen, kutyákat és néhány vadászfegyvert, de rendszeresen eljártak a korcsmákba is. A parasztház falát, amelyben laktak, régi cimere díszítette, volt pipatóriumuk és ha nem kártyáztak, olvasgatták a kalendáriumot. Hébe-hóba ha bementek a városba, de mindig utálattal beszéltek az ottani állapotokról, míg végül is, ha nem volt éppen föltétlen szükséges, már ki sem mozdultak a faluból.

Míg az elszakadtak remekül kiépítették társadalmi kapcsolataikat, hiba nélküli házasságokat kötöttek, a falusi dzsentri ha már a magafajtáját végleg megutálta, társadalmi nívóján aluli kupecokkal, paraszttal, tanítókkal és jegyzőkkel érintkezett, nyugodt lelkiismerettel mondhatom, hogy a „züllöttség csiráit" hordozta magában. Ez a züllöttségre hajlamos állapot természetesen csak a városi urak szempontjából eshetett megvető és lebecsmérlő kritika alá, természetes volt ez, természetes és ösztönös, szenvedélydiktálta volt ez az állapot, nem pedig ravaszkodó spekuláció eredménye. Ritkán fordult elő, hogy egy árvaszéki elnök részegen kódorgott volna a megyeszékhely korcsmai és lupánárjai "között, az is csodaszamba ment, ha egy vármegyei főjegyző elvette a sarki korcsmáros lányát, a falusi birtokos nemesség körében az eféle azonban nap-nap mellett megesett. Az én családom sem nélkülözte az eféle „atrocitásokat", akárcsak a környékbeli hasonló uri családok sem. Nehéz volt elképzelni, hogy egy módosabb parasztgazda hozzáadta volna cselédhez, báreshez, kondáshoz a lányát, egyenlő volt szinte a lehetetlenséggel, hogy egy falusi kisbíró viszonyt szövögetett volna vályogkunyhóban élő cigánylánnyal, eféle szenvedély uralta viszonylatok a falusi urak világában mindennapiak voltak. Nagyapám egyik testvére egy bacsó lányt vett feleségül, voltak családomban férfiak, akik katonatiszt létükre özvegy, többgyermekes postatisztviselőnővel házasodtak össze vagy mások, akik magyar dzsentri létükre szegény zsidócsaládból nőültek. Magam is paraszti családból vettem feleséget ezáltal vállalva egy részemre idegen világ értelmetlen ódiáját. De nemcsak családom volt az efajta „atrocitások" elkövetésében a példanélküli ludas, tudok ezer-

holdas dzsentrikről, akik egy cigánylány kedvéért otthagyták a kastélyt, kiköltöztek a cigányok közé és ott éltek cigányi sorsban, alig érintkezve a külvilággal. Ma is tudok fiatal emberekről, még ebből az osztályból valókról, akik elvettek egy paraszt cselédlányt, ők maguk gazdasági akadémiai oklevél birtokában düledező kalyibában élnek, két rossz gebével fuvaroznák. Vagy másokról, akik kint élnek paraszti sorsban egy istenháta mögötti tanyán, kutyákat dressziroznak, és havonként, ha egyszer felkeresik hozzátartozóikat, inkább kötelességszerűen, mint kívánságaiknak engedve.

Ez az életmód, ez a nemtörődömség, ez az érdektelenség és a hivatottságnak ez a végzetes félreértése természetesen nem eredményezhet egyebet, mint gazdasági és társadalmi lehetetlenülést és politikai zavart. Tudott-e ez az osztály az európai eszmék változásáról, ha már birtokoló minőségben elnyomott vagy segédkezett az elnyomatásban, legalább profitált-e ebből az elnyomatásból akár gazdaságilag, akár kulturálisan, kiépített-e magának egy megingathatatlan erkölcsi és anyagi bázist a világrend keretein belül vagy mindezt elmulasztotta? Vagy karikaturává vált, ahelyett, hogy példaképpé emelkedett volna, erősítette-e az egyetemes nemzetet, a fajt és végső igénytelenségben az osztályt, ahelyett, hogy gyengítette volna, példát mutatott-e ahelyett, hogy elretentő példává vált volna? Még magával szemben is bűnösen élt, még magával szemben is mulasztásokat követett el, akár csak a néppel szemben, amelynek a szomszédságában és megrövidítésére birtokolt. (Befejezése a következő számban.)

K E R T I I D I L L

Irtá: FODOR JÓZSEF

*A paradicsomok: vörös
Zsarnokai a kertnek;
Dagadnak és nevetnek,
Minden vérét kiszítták:
Azért oly pirosak ők,
Azért oly sárga a kert —
De ők csak egyre telnek,
Vérszípói a kertnek —
De ők csak rátapadnak,
Szíjják, szíjják a vérét,
Élik fényét a Napnak
S a vértől majd kihasadnak.*

*Körül a növény-szépség
Sorvad a földre dülve,
Kiszítták minden vérét —
De ők, rátelepülve,
Csak szíjják egyre jobban;
Csonttá, vázzá fakul a kert —
Csak az ő arcuk dagad, lobban.*

*Már, butulásig telve,
Lehuzza testük terke;
Vörös nagy testük a földön
Hemperg: s ők szíjják a vért.
Dagadva és nevetve.*

*Körül holtsápadt a kert —
De ők még egyre telnek,
Mégjobban rátapadnak,
Szíjják, szíjják a vérét
És röhögnek a kertnek
Képébe, majd kihasadnak.*

*Vörösen és lobbanva
Egyszerre tátog ajka
Száz vérképű zsarnoknak —
S orkán-kacajt harsognak
Gutaütésig érve,
A sápadt kert képébe!*

*Nagy, rőt, telt, puffadt testek
A földön hanyat ésnek,
Hahotázva, kacagva, —
A kiszítt zsirú kertnek
Vérén duzzadt, butulva,
Elterülve, jóllakva!*